

Neuvostodemokratian idea Marxin ja Engelsin ajattelussa

JUKKA PAASTELA

Neuvostodemokratian käsitettä ei tietääkseni lainkaan esiinny Marxin ja Engelsin teksteissä. Siitä huolimatta — ja juuri tämän pyrin osoittamaan — neuvostodemokratian idea voidaan heidän ajattelustaan löytää. Seuraavassa esityksessä tarkastelen aluksi neuvostodemokratian ilmenemismuotoja Euroopan historiassa 1500-luvulta 1800-luvulle sekä Marxin ja Engelsin käsityksiä niistä. Neuvostodemokratian määrittelen alustavasti siten, että se on vallankumouksellisessa tilanteessa syntyntyttä, muodoltaan suoraa kansanvaltaa. Sanon muodoltaan, koska tällaisessa vallassa voi olla myös hirmuvallan elementtejä, kuten Ranskassa 1793—1794.

On varsin yllättävää, että mitään yksimielisyyttä ei vallitse siitä, milloin ensimmäiset neuvostot eurooppalaisten yhteiskuntien historiassa esiintyivät. Länsisaksalainen *Lexikon des Sozialismus* (Lehnert 1986, 515) pitää jo 1600-luvun Englannin vallankumouksen ja 1700-luvun Ranskan vallankumouksen »toimintaorgaaneja», kuten kirja niitä nimittää, neuvostojen alkeismuotoina. Sen sijaan englantilainen *Dictionary of Marxist Thought* (Goode 1985, 96) katsoo, että varhaisimpana, myöhempiä työläisneuvostoja ennakoineena liikkeenä voidaan pitää Pariisin kommuunia. Ranskalainen *Dictionnaire critique du marxisme* (Gayman ym. 1982, 882) ajoittaa ensimmäiset neuvostot vasta vuoden 1905 Venäjälle.

Myöhempien neuvostojen varhaisia edeltäjiä löydämme todellakin jo Englannin vallankumouksesta. Oliver Cromwellin armeijassa valitsivat sotilaat vuonna 1647 omat luottamusmiehensä, niin sanotut agitaattorit armeijan pääneuvostoon (General Council of the Army), jonka julistettiin edustavan »Englannin kansan vapaitten miesten etuja» (Anweiler 1958, 8). Liike oli lähellä John Lillburnen johtamia ns. levelleerejä, jotka vaativat kaikille kansalaisille yhtäläistä oikeutta osallistua yhteisten asioiden hoitoon yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden kautta (Droz 1972, 98). Sotilasneuvostoa ei siten ilmeisesti nähty parlamentaarisen demokratian vaihtoehtona. Neuvosto oli olemassa vain noin puoli vuotta; sotilaiden edustusjärjestelmä korvattiin tammi-kuussa 1648 »vallankumouksellisen diktatuurin hallituksella» Oliver Cromwellin johdolla (Anweiler 1958, 8).

Asettaisin ensimmäiset rudimentaarisien neuvostodemokratian esiintymismuodot vielä aikaisempaan ajankohtaan kuin Englannin vallankumoukseen, nimittäin Saksan talonpoikaissotiin 1520- ja 1530-luvuilla. Maaliskuussa 1525 Thomas Münzerin johtamat talonpoikaissvallankumoukselliset kukistivat Mühlhausenin kaupunkia hallinneen »patriisineuvoston», kuten Friedrich Engels sitä luonnehti, ja korvasi sen n.s. »ikuisella neuvostolla». Mühlhausenin esimerkki ja Münzerin väkevä propaganda johti talonpoikien nousuun monissa muissakin Etelä-Saksan kaupungeissa, mutta kuten Engels tilannet-

ta luonnehti, »pahin asia, joka voi tapahtua äärimmäisen puolueen johtajalle on se, että hänen on pakko ottaa valta aikana, jolloin liike ei ole vielä kypsä hänen edustamansa luokan dominaatiolle ja toimille, jotka tämä dominaatio implikoi» (Engels 1850 MEGA 1/10, 431—435¹). Ruhtinaat kukistivat verisesti Mühlhausenin »ikuisen neuvoston» jo toukokuussa samana vuonna. — Myös Pohjois-Saksassa talonpoikaiskapinan seurauksena vuonna 1534 perustettu Münsterin kaupungin vallankumouhallitus oli aluksi neuvostomuotoinen: kaupungin haltuunsa ottaneet anabaptistit eli uudestikastajat perustivat kahdentoista neuvoston Israelin kansan 12 vanhimman mukaan. (Volgin 1982, 176). Myöskään Münsterin omalaatuinen uskonnolliskommunistinen, mm. moniavioisuuden toteuttanut yhteisö ei ollut pitkäikäinen, se murskattiin heinäkuussa 1535 oltuun olemassa vajaan vuoden (Mossé 1972, 88—87). Luonteenomaista sekä Mühlhausenin, että Münsterin neuvostoille oli niiden kumouksellisuus, ne olivat kumouksellisen suoran joukkojen vallan muotoja, eivät edustuksellisen, parlamentaarisen järjestelmän muotoja.

Seuraava neuvostodemokratian tapaus Englannin sisällissodan jälkeen esiintyy tietääkseni vasta Ranskan suuressa vallankumouksessa; sitä edustaa ns. ensimmäinen Pariisin kommuuni. Ranskan kunnallishallintoa uudistettiin demokraattiseen suuntaan joulukuussa 1789 säädetyllä lailla. Niin sanotut aktiiviset kansalaiset, jotka maksoivat säädetyt minimiveron — 4 miljoonaa Ranskan 7 miljoonasta äänioikeusikäisistä miehistä — valitsivat kuhunkin kuntaan kunnallisuvaltuuston, jolla oli huomattavat valtaoikeudet: se valitsi kunnalliset viranomaiset, sääti kunnallisveron, ylläpiti kansalliskaartia ja poliisia ja sillä oli oikeus julistaa poikkeustila. (Soboul 1962, osa 1, 210, 227) Pariisissa tämän valtuuston syrjäytti elokuun 10. päivän 1792 kapinan seurauksena vallankumouksellinen kommuuni, joka internoi kuningas Louis XVI:n ja hänen perheensä. Rans-

¹ Marxin ja Engelsin teksteihin viitattaessa on ensisijaisesti käytetty uusinta, mutta vielä vaillinaista tieteellistä editiota nimeltä Gesamtausgabe (MEGA), toissijaisesti vanhemmaa ja puutteellista editiota Werke (MEW). Niissä tapauksissa, joissa viittaus on tehty muihin teoksiin syy on tekstin alkukielisyys; Werke-kokoelmassa alun perin muilla kuin saksan kielellä kirjoitetut tekstit on käännetty saksaksi.

kan vallankumouksen historiassahan tämä kapina on tärkeä käännekohta: sen tuloksena monarkia lakkautettiin ja uuden kansalliskokouksen, konventin vaalit järjestettiin miesten yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden perusteella (Soboul 1962, osa 1 294—303).

Vallankumouksellisen kommuuni ja lakiasäättävä kansalliskokous taistelivat keskenään vallasta kuusi viikkoa; kansalliskokouksen oli lopulta tunnustettava vallankumouksellinen kommuuni, johon oli valittu 288 jäsentä, jotka kaikki edustivat pientä tai keskisuurta porvaristoa. Kun siten uusi parlamentti eli konventti syyskuussa 1792 kokoontui, heikensi tämä vallankumouksellisen kommuunin merkitystä. Kuitenkin vastakkaisuus säilyi, sillä konventissa dominanssi oli aluksi girondisteilla, kun taas vuoripuolueella oli aloite käsissään vallankumouksellisessa kommuunissa. Kuten tunnettua monet seikat johtivat voimasuhteitten vaihtumiseen konventissa: kuninkaan mestaus, jota girondistit vastustivat, hyväksyttiin konventissa; edelleen girondistit olivat valmistautumattomia laajamittaiseen sotaan, johon Ranskan kuninkaan mestaamisen (tammi-kuussa 1793) jälkeen joutui, samoin rojalistien Vendéen kapina maaliskuussa samana vuonna heikensi girondistien asemaa. Poikkeustuomioistuimen asettaminen maaliskuussa ja yhteishyvän valiokunnan perustaminen huhtikuussa 1793 merkitsivät vallan siirtymistä jakobiineille. (Soboul 1962, osa 1, 318, 323, 333, 357—358)

Pariisin kommuuni ei ollut konventin eikä hallituksen valvonnassa. Se organisoiti itsenäisesti tuon ajan terroritoimia, perusti vallankumoukskomiteoita, jotka pidättivät epäiltyjä. Huhut joukkomurhista levisivät syyskuun puolivälissä, mikä johti jakobiinien pyrkimykseen lujittaa hallituksen valtaa, mikä tapahtuikin lokakuussa, kun konventti julisti, että hallitus on luonteeltaan vallankumouksellinen siihen saakka kun sota loppuu. Kommuuni oli kuitenkin edelleen olemassa hallituksen rinnalla: se valvoi Pariisin elintarvikkeiden jakelua sekä veronkantoa; kommuunin marraskuussa 1793 tekemällä päätöksellä suljettiin Pariisin kirkot.

Jakobiinien näkökulmasta kahden auktoriteetin, vaaleilla valitun ja alkuperältään vallankumouksellisen, olemassaolo oli pahin epäjärjestyksen lähde Pariisissa. Heidän pyrkimyksensä oli alistaa kommuuni täysin keskusvallan alaisu-

teen. Joulukuussa 1793 konventti hyväksyi lain, joka merkitsi, että kommuunista tuli hallituksen kontrollin alainen elin, jota johti hallituksen nimittämä virkamies, ei kommuunin itsensä valitseva johtaja. Tämä merkitsi, kuten Albert Soboul sanoo (1962, osa 2, 60—62), kansanliikkeen toimintavapauden loppua. Silti kommuunin piirissä käytiin vielä keväällä 1794 valtataistelua Jacques Hébertin ja Maximilien Robespierren kannattajien välillä. Kun kommuunin hébertistinen enemmistö kieltäytyi perimästä veroja sanskulottien palkankorotuksista, toimitti Robespierre Hébertin ystävineen maaliskuussa giljotiiniin, minkä jälkeen kommuuni oli Robespierren kannattajien hallussa ja totteli hallituksen määräyksiä. (Soboul 1972, 224.) Kun jakobiinit heinäkuussa 1794 kukistettiin, lakkasi Pariisin kommuunin toiminta lopullisesti.

Pariisin kommuuni edusti Ranskan vallankumouksessa kansanjoukkojen spontaania toimintaa, pyrkimystä suoran vallankäytön instituution luomiseen. Jakobiineille kommuuni oli edullinen instituutio taisteltaessa vallasta, mutta tilanne muuttui täydellisesti kun he tulivat valtaan. Jakobiinithan eivät rousseaulaisessa hengessä hyväksyneet mitään »osaliittoja» (ks. Paastela 1984, 52—53), kuten puolueita, vaan esimerkiksi Robespierre piti puolueita pelkinä vapauden vastustajien salaliittoina (Robespierre 1958 [1793], 88).

Marx ja Engels näkivät Ranskan vallankumouksella olevan merkitystä myös kommunismin kannalta.² Ranskan vallankumous loi »ideoita, jotka ylittivät koko vanhan maailmanjärjestykset *ideat*», totesivat Marx ja Engels vuonna 1845. Onhan kommunismin idea nimen omaan »*idea uudesta maailmanjärjestyksestä*» (MEW 2, 126). Silti Ranskan vallankumous oli Marxille ja Engelsille tietysti nimen omaan porvarillinen vallankumous. Proletariaatilla tai »keskiluokan ei-porvarillisella kerrostumalla» — luultavasti Marx tarkoittaa tässä Ranskan kaupunkien työläisiä ja käsityöläisiä, pienkauppiaita ja vastaavia eli ns. sanskulotteja (vrt Hunt 1984, 73) — saattoi Marxin mukaan olla vain sekundäärinen rooli tässä vallankumouksessa; niillä ei ollut porvaris-

ton tavoitteista poikkeavia tavoitteita, mutta keinot olivat toiset, mikä selitti vallankumouksen terrorin: »Koko Ranskan terrori oli vain *plebeijiläinen tapa* käsitellä *porvariston vihollisia*, absolutismia, feodalismia ja poroporvarillisuutta». (Marx 1848a, MEW 7, 108) Jos proletariaatti olisi kukistanut porvariston poliittisen vallan, niin sen voitto olisi Marxin mielestä voinut olla vain väliaikainen, koska voiton taloudelliset edellytykset puuttuivat kokonaan (Marx 1847, MEW 4, 338—339).

Nyt voimme kysyä, oliko Ranskan vallankumouksella Marxille ja Engelsille pelkästään välineellistä arvoa oletetun tulevan proletarisen vallankumouksen näkökulmasta, vai näkivätkö he myös jotain itseisarvoa tällä vallankumouksella? Ainakin kahdessa mielessä Marx ja Engels näkivät vallankumouksella myös itseisarvoa. Marx viittasi nimen omaan Pariisin kommuunin toimintaan ja pyrki sen antamalla esimerkillä todistamaan, että »ei tarvitse olla hallituksessa saadakseen jotain aikaan» (*Sitzung* . . . , 270). Tämä lausuma liittyy sisäisiin ristiriitoihin Kommunistien liitossa vuonna 1850 ja sen jälkeen; Karl Schapperin ja August Willichin muodostama fraktio vaati proletarisen hallituksen välitöntä perustamista Saksaan. Schapperin mukaan tilanne Saksassa oli niin yksinkertainen, että kysymys oli vain siitä »katkaisemmeko päät heti alussa vai tulevatko omat päämme katkaistuksi» (*Sitzung* . . . , 269). Marxille Schapperin kanta oli puhdasta seikkailupoliittikkaa ja Kommunistien liitto hajosi tämän kysymyksen takia kahtia.

Toinen vallankumouksen itseisarvo liittyy sen luomaan yhteiskunnalliseen organisaatioon. Tämän suhteen Marxin ja Engelsin ajattelussa tapahtui ajan mukana muutos. Tämä muutos on dokumentoitu Marxin ja Engelsin kirjoittaman Kommunistien liiton vuoden 1850 vetoamuksen vuonna 1885 julkaistussa painoksessa. Tällöin Engels katsoi välttämättömäksi tehdä yhden huomautuksen vetoamuksen tekstiin. Kun vuoden 1850 teksti sanoi, että työläisten on toimittava paitsi yhtenäisen ja jakamattoman Saksan tasavallan puolesta myös sen puolesta, että »voima keskitetään siinä mitä päättäväisimmin valtiovalan käsiin» eikä työläisten nimenomaan »pidä sallia eksyttää itseään demokraattisilla loruilla yhteisöjen vapaudesta, itsehallinnosta jne.» ja edelleen, että »mitä tiukimman keskityksen to-

² Tarkastelen Marxin ja Engelsin näkemyksiä Ranskan vallankumouksesta vain heidän ns. kypsällä kaudellaan vuodesta 1845 eteenpäin. Nuoren Marxin käsityksistä ks. Gilbert 1981, 30—34.

teuttaminen on nyt Saksassa samoin kuin 1793 oli Ranskassa todella vallankumouksellisen puolueen tehtävänä», niin Engels huomauttaa, että kyseinen kohta perustuu väärinkäsitykseen. Hän väittää, että heidän silloiset käsityksensä perustuivat porvarillisesta historiankirjoituksesta saatuu virheelliseen tietoon Ranskan vallankumouksen ajan yhteiskunnan poliittisista instituutioista. Selvää kuitenkin on Engelsin mukaan, että »vallankumouksen aikana departementtien, piirien ja yhteisöjen koko hallinto muodostui hallittavien itsensä valitsemista viranomaisista, jotka toimivat täysin vapaasti valtion yleisten lakien puitteissa». Kyseessä oli Engelsin mukaan »amerikkalaismallinen maakunnallinen ja paikallinen itsehallinto», joka ei suinkaan ollut vallankumouksen menestymisen este, vaan päin vastoin sen voimakkain vipunen. Hän huomauttaa, että Ranskan vallankumouksen jälkeisen keskitetyn valtion loi Napoleon brumairekuun 18. päivän (1799) valtiokaappauksen jälkeen nimen omaan reaktiona vallankumousajan itsehallinnolle. (Marx ja Engels 1850, 427—428).

Lienee selvää, että vain puutteellinen tieto Ranskan vallankumouksen tapahtumista tuskin oli Engelsin uudelleenarvion taustalla, vaan muuttunut historiallinen tilanne ja sen myötä muuttuneet käsitykset. Sitä paitsi tuo maaliskuun 1850 adressi on varsin kiistelty dokumentti sen takia, että Marxin ja Engelsin oli pakko ottaa sitä kirjoittaessaan huomioon Kommunistien liiton johdon muiden jäsenten näkemykset.³

Vuoden 1848 vallankumous Ranskassa toteutti tunnetut kansalliset työpajat. Helmikuun vallankumouksessa Pariisiin työläiset esiintyivät voimakkaasti kymmentuntisen työpäivän, »reppufirmojen» — mitä termiä ilmiöstä nykyisin käytetään — kieltämisen ja erityisen Työn ja Edistyksen ministeriön perustamisen puolesta. Tämä viimeksi mainittu oli ranskalaisen sosialistisen

teoreetikon Louis Blancin idea. Sen mukaan valtion tulisi ryhtyä perustamaan ja rahoittamaan tuotanto-osuuskuntia eli kansallisia työpajoja (*Ateliers Nationaux*). Blanca on joskus sanottu valtiotalistiksi, mutta tämä on liian voimakas määre hänen suhteensa, sillä Blanc erosi aikansa todellisista valtiotalisteista, saint-simonisteista siinä suhteessa, että hän halusi valtion vain perustavan työpajat, joissa sitten oli määrä toteuttaa työläisten itsehallinto, kun taas saint-simonistit kannattivat valtion hallussa olevaa ja valtion johtamaa teollisuutta. Blancin suunnitelman mukaan valtion oli määrä nimittää perustettavan työpajan ensimmäinen johtaja vuoden kestäväksi toimikaudeksi, tämän jälkeen johtajan valinta siirtyisi työläisten tehtäväksi. Maaseudulle Blanc suunnitteli kollektiivitaloja. Blancin mukaan yksityiskapitalistit häviäisivät vähitellen kilpailussa osuuskunnille ja katoaisivat, ja kun työläiset mieltäisivät tekevänsä työtä todella itseään varten, niin tuotanto kasvaisi nopeasti ja ennen pitkää voitaisiin ryhtyä toteuttamaan periaatetta »jokainen kykijensä mukaan, jokaiselle tarpeittensa mukaan». (Cole 1971, 170—172)

Ranskan väliaikainen hallitus suostui perustamaan erityisen »Hallituksen komission työläisten hyväksi», kuten sen nimi sananmukaisesti suomennettuna kuuluu, tehtävänään tehdä perusteellinen selvitys »työväenkysymyksestä», ja nimitti sen puheenjohtajaksi Louis Blancin, josta samalla tuli hallituksen jäsen. Nyt voidaan kysyä onko tällaisella komissiolla mitään tekemistä neuvostoilmiön kanssa, olihan se hallituksen perustama. Tuossa komissiossa oli kuitenkin se erikoislaatuisuus, että se perustettiin voimakkaan ulkoparlamentaarisen painostuksen seurauksena. Oli olemassa työläisten nousun uhka ja hallitus tunsii asemansa heikoksi. Samaan aikaan hallitus ryhtyi perustamaan myös kansallisia työpajoja. (Hyams 1969, 119).

Komissio, jota sanottiin Luxembourg-komissioksi, koska se kokoontui Luxembourgin palatsissa, ei muodostunut menestykseksi eikä vastannut Louis Blancin toiveita. Paitsi työläisiä myös työnantajia ja taloustieteilijöitä oli edustettuna komissiossa. Ja kun huhtikuussa 1848 pidetty kansalliskokouksen vaalit olivat voitolliset porvaristolle — maassa suurena enemmistönä olleet talonpojat äänestivät porvareita — ja tappiolliset sosialistisille suuntauksille, Louis Blanc ero-

³ Se ei varmaankaan pidä sisällään mitään mitä Marx ja Engels eivät olisi hyväksyneet, mutta ei ehkä sisällä kaikkea, mitä he olisivat voineet kirjoittaa toisenlaisissa olosuhteissa. Ohjelmallisia asiakirjoja kirjoittaessaan heidän oli pakko ottaa huomioon sen järjestön luonne, jolle ne olivat tarkoitettuja. Esimerkiksi Kommunistisen puolueen manifestista Engels totesi, että siinä oli kysymys »puhtaan työväenliikkeen» ja Marxin »teoreettisen liikkeen» näkemysten »yhteensulatamisesta» (*Verschmelzung*). (Engels 1891—1892) MEW 22, s. 248. Maaliskuun vetoamuksesta käydystä polemiikista ks. Draper 1978, 599—612.

si Luxembourg-komission johtajan tehtävistä toukokuun alussa. Viimeistään kesäkuun tukahdutetun kansannousun jälkeen kansalliset työpaikat lakkautettiin (Bruhat 1972, 502—505).

Vaikka Marx luonnollisesti oli pettynyt helmi-kuun vallankumouksen lopputulokseen, hän ensimmäisessä arviossaan tapahtuneesta korosti, että taistelu valtiomuodosta ei ollut eikä ole turhaa. Paras valtiomuoto on sellainen, hän kirjoitti, jossa »yhteiskunnallisia ristiriitoja ei ole hämärretty», jossa nuo ristiriidat ratkaistaan avoimessa taistelussa, (Marx 1848b, MEW 5, 136) siis paras valtiomuoto on demokraattinen tasavalta.⁴ Vaikka proletariaatti ei Ranskassa helmikuussa 1848 syntyneessä tasavallassa voinut saavuttaa emansipaatiota, oli se »valloittanut vallankumouksellisen vapaustaistelun tantereeseen». (Marx 1850, MEGA 1/10, 125.) Marxin arvio tästä vallankumouksesta oli siis myönteinen, mutta miten hän näki Luxembourg-komission merkityksen?

Marxin teoksessa *Luokkataistelut Ranskassa 1848—1850* on eräs hieman arvoituksellinen virke. Se kuuluu seuraavasti:

»Ja kuitenkin Pariisin proletariaatin vaatimukset, mikäli ne ylittivät porvarillisen tasavallan puitteet, eivät voineet realisoitua muussa kuin tuossa epämääräisessä Luxembourg-komission muodossa.» (Marx 1850, MEGA 1/10, 126.)

Kun Pariisin työläiset siis vaativat Työ- ja Edistysministeriötä, niin ylittivätkö he vaatimuksellaan porvarillisen tasavallan vaiko eivät? Aivan ilmeistä on, että he ylittivät ne. Marxille Luxembourg-komissio oli »Pariisin työläisten luomus», jonka ansioksi jää se, että se »eräältä eurooppalaiselta puhujalavalta ilmaisi yhdeksännentoista vuosisadan vallankumouksen salaisuuden: *proletariaatin vapauttamisen*.» (Marx 1850, MEGA 1/10, 128.) Tämä oli siis Marxin arvio Luxembourg-komissiosta siitäkin huolimatta, että hän kyllä tarkasti näki samalla realiteetit: sen, että sillä ei ollut omaa budjettia eikä toimeenpanovaltaa, että sen avulla vain siirrettiin työläisten edustajat — Blanc ja Albert — pois todellisen vallan keskuksesta, väliaikaisen hallituksen olinpaikas-

ta. Oli mahdottomuus, että olisi voinut toimia rinnakkain kahdenlaisia ministeriöitä, porvarillisia, kuten valtiovarain- ja kauppaministeriöt ja proletaarinen työministeriö. Niinpä se Marxin mukaan oli tuomittu olemaan vain »voimattomuuden ministeriö, hurskaiden toiveiden ministeriö». (Marx 1850, MEGA 1/10, 126.) Vaikka siis Luxembourg-komissio oli varsin rajallinen neuvostodemokratiaailmiö, oli Marx kuitenkin sen kannattaja ja piti sitä luonteeltaan vastalauseena porvarillista yhteiskuntaa vastaan. (Marx 1850, MEGA 1/10, 133.)

Tunnetuin Venäjän vuoden 1905 neuvostoja edeltänyt neuvostotyypinen poliittinen muodostuma oli Pariisin kommuuni.⁵ Sillä on myös keskeinen merkitys tutkittaessa Marxin poliittisia käsityksiä, sillä hänen kommuunista Ensimmäiselle internationaalille kirjoittamansa manifesti, eli *Kansalaissota Ranskassa*, sekä sen kaksi luonnosta kuuluvat Marxin tärkeimpien poliittisten kirjoitusten joukkoon. Kommuuni itse oli lyhytaikainen episodi: kommuunin vaalit järjestettiin 28. maaliskuuta 1871; toukokuussa Adolphe Thiersin porvarillisen hallituksen joukot kukistivat kommuunin, viimeiset taistelut käytiin 28. toukokuuta 1871. Pariisin kommuunin luonne on herättänyt jatkuvia kiistoja. Marxia ja marxilaisia on syytetty kommuunin romantisoimisesta ja väitetty esimerkiksi, että sillä ei olisi ollut mitään ideologiaa eikä ohjelmaa. (Horne 1965, 291—294.)⁶ Kuvaavaa on, että Ranskan kouluja varten — Suomen peruskoulun yläastetta vastaavalle tasolle — tarkoitettu oppikirja vaikenee tyystin siitä, että kommuunilla olisi ollut jotain tekemistä sosialismin tai sosialististen liikkeitten kanssa (Hopeasaari 1987, 57)⁷. Kuitenkin jo itse termillä kommuuni — siitä huolimatta, että sana *commune* merkitsee ranskan kielessä yksinkertaisesti myös kuntaa — oli vallankumouksellista sisältöä, termillä korostettiin kollektiivisuutta ja solidaarisuutta, (Laronze 1928, 106—107) se oli tuon ajan ihmisten mieli-

⁵ Pariisin kommuunia käsittelevä jakso perustuu pääosin väitöskirjaani (Paastela 1985, 194—208).

⁶ Horne väittää, että kommuunilla ei ollut mitään tekemistä kommunismin kanssa ja että marxilaiset ovat luoneet kommuunista myytin omia »dialektisia tarkoituksiaan» varten.

⁷ Kyseinen oppikirja on J. L. Nembrini ym., *Histoire* CM. Paris 1985.

⁴ Se ei ollut Marxille paras mahdollinen yhteiskuntamuoto, sillä paras tietenkin oli yhteiskunta, josta valtio olisi kuolnut pois. (Valtion kuolemisenestä posi Marxilla ks. Draper 1970.)

kuvissa jotain punaista, uskonnon vastaista, jakobiinista ja proletaarista (Chevallier 1972, 279) ja se yleensä kirjoitettiin isolla alkukirjaimella.

Pariisin kommuunin vaaleissa oli käytössä vuoden 1849 vaalitapa ja tuo vaalitapa oli enemmistövaali, jossa kahdestakymmenestä vaalipiiristä valittiin kahdesta seitsemään ehdokasta (*Journal Officiel*... , 103—108). Kommuunin poliittiset suuntaukset olivat varsin väljät ja eri puolueyhmittymät voidaan määritellä eri tavoin (ks. Paastela 1985, 195—196). Charles Rihs (1955, 38—39) katsoo kommuunin 90 edustajan jakautuneen eri ryhmiin siten, että »konservatiivinen ryhmä» käsitti 15 edustajaa, »ultravasemistolainen ryhmä» koostui kahdestatoista blanchilaisesta ja noin 40:stä jakobiinista; edustajista oli 17 internationaalien jäseniä, useimmat heistä olivat proudhonilaisia, mutta joukossa oli myös blanchilaisia. Ainakin yhtä, unkarilaissyntyistä Leo Frankelia, voidaan pitää lähinnä Marxin oppien kannattajana.

Kommuunin ensimmäisiin päätöksiin kuului asevelvollisuuden lakkauttaminen (*Journal officiel*... , 96—97), mitä Marx (1871, MEGA 1/22, 139a) tervehti tyydytyksellä, vuokrien maksun lykkääminen kuudella ja häätöjen kolmella kuukaudella (*Journal officiel*... , 96—97), virkamiesten 6.000 frangin suuruinen maksimipalkka, sekä kirkon erottaminen valtiosta (*Procès-Verbaux*... , osa 1, 94, 104—105). Kaksi jälkimmäistä toimenpidettä olivat niin ikään Marxin listalla kommuunin ansioista (Marx 1871a, MEGA 1/22, 139). Pariisin kommuuni hyväksyi ohjelman, *Déclaration au peuple français*, jonka toteuttaminen olisi merkinnyt sitä, että Ranskassa valta olisi radikaalilla tavalla hajautettu paikallisiin kommuuneihin. Jokaisen kommuunin oli määrä olla »ehdottoman autonominen»; ainoa seikka joka rajoittaisi yksittäisen kommuunin autonomiaa olisi toisen kommuunin autonomia. Edelleen kommuunien oli määrä vapaaehtoisuuden pohjalta liittyä yhteisöksi, joka »turvaisi Ranskan yhtenäisyyden» Pariisin kommuuni ilmoitti omasta puolestaan, että se aikoo »universaalistaa vallan ja omaisuuden». (*Journal officiel*... , 323—324.) Tämä ohjelma oli varsin väljä ja epämääräinen, siitä olivat kommuunin johtajat itsekin selvillä. Epämääräisyys johtui ideologisista erimielisyyksistä kommuunin edustajien ja työläisten keskuudessa. (Malon 1871, 171) Oh-

jelmassa ei mitenkään selvitetty sitä kuinka organisoituminen tapahtuisi ja mitä merkitsee vallan ja omaisuuden universaalistaminen. Pitkälle menevä kunnallinen itsehallinto voidaan toisaalta katsoa reaktioksi Ranskan perinteiselle äärimmäisen keskitetylle hallinnolle ja luultavasti tuon itsehallinnon julistamisen taustalla oli myös taktisia laskelmia eli Pariisin kommuuni pyrki herättämään vastakaikua muualla Ranskassa.

Vaikka Marx ei suhtautunutkaan kommuuniin kritiikittä, on hänen innostuksensa sen suhteen tunnettu seikka. Kommuuni oli hänen mielestään »Vallankumous valtiota vastaan», jossa kansa otti hallintaansa oman yhteiskunnallisen elämänsä, (1871b, MEGA 1/22, 55) se oli »todellista itsehallintoa» (self-government) (1871c, MEGA 1/22, 105), »tuottajien itsehallintoa» (1871a, MEGA 1/22, 140), sen instituutiot olivat »todella demokraattisia», se oli »oleellisesti työväenluokan hallitus» ja »viimeinkin löydetty poliittinen muoto, jonka puitteissa voi tapahtua työn [tai työvoiman *Labour*] taloudellinen vapautuminen» (1871a, MEGA 1/22, 139). Engels julisti myöhemmin Pariisin kommuunin esimerkiksi proletariaatin diktatuurista (1891, MEW 22, 199). Marxin innostusta kommuunia kohtaan selittää juuri se, että hän näki kommuunin demokratian laadullisesti toisenlaisena kuin parlamentaarisen demokratian.

Mutta mikä selittää sen, että Marx hyväksyi kommuunin suunnitteleman laajan paikallisen autonomian ilman varauksia sen suhteen, vaikka hän erinäisissä muissa yhteyksissä tällaista vastusti. Sen selittää juuri yhteys, ainutlaatuiset historialliset olosuhteet. Pariisin kommuuni ei ollut mikään pikkuvaltioihin jakautunut puolifeodaalinen Saksa, se oli Marxille kokonaan uudentyyppinen poliittinen muodostuma.

Marxin poliittiset vastustajat eivät lainkaan voineet tai halunneet ymmärtää tämän asennetta. Niinpä Mihail Bakunin kirjoitti, että Marxin suhtautuminen kommuuniin merkitsi »todella farsseista ilveilyä», Bakunin näet oli Kommuunista jokseenkin samaa mieltä kuin Marx (Bakunin 1964 [1872]). Bakunin ei ymmärtänyt Marxin perimmäisiä pyrkimyksiä; Marxin suhtautuminen Pariisin kommuuniin oli päinvastoin kuin Bakunin ajatteli täysin johdonmukaista. Marxin asenne oli osoitus hänen syvästä vakauksestaan, että työväenluokka voi vapauttaa it-

sensä, että ihmiset voivat hallita itseään vailla pakotuskoneistoja, vailla sortavia yhteiskunnallisia rakenteita. Se seikka, että Marx ja Engels kampailussaan anarkisteja vastaan korostivat sitä, että vallankumouksessa tarvitaan auktoriteettia, ei ole edellä sanotun kanssa ristiriidassa. Engels sanoi kyllä, että Pariisin kommuunissakin olisi tarvittu enemmän auktoriteettia ja keskittämistä, jotta voitto olisi ollut mahdollista saavuttaa. Mutta hän lisäsi tähän tärkeän huomautuksen: »Voiton jälkeen me voimme organisoida itsemme niin kuin me haluamme». (1872, MEW 33, 372, 374.)

Pariisin kommuuni jäi viimeiseksi neuvostotyyppisen demokratian esiintymiseksi Marxin ja Engelsin elinaikana. Mutta myös myöhemmältä ajalta löytyy Marxin ja Engelsin kirjoituksista kohtia, jotka osoittavat, kuinka heidän tavoitteenaan oli laaja itsehallinto. Kun Mihail Bakunin kysyi kirjassaan *Étatismi ja anarkia* (1967 [1874], 346) kuinka olisi mahdollista, että 40 miljoonaa saksalaista osallistuisi hallitukseen, kirjoitti Marx kirjaan reunamerkinnän »varmasti, sillä asia alkaa kunnan itsehallinnolla» (1874, MEW 18, 634).

Tarkastelemisen arvoinen kysymys on vielä se, mikä oli parlamentaarisen demokratian ja tulevaisuuden oletetun neuvostotyyppisen demokratian välinen suhde. Engelsillä on tästä kysymyksestä mielenkiintoisia arvioita kritiikissä, jonka hän kirjoitti Saksan sosialidemokraattisen puolueen vuoden 1891 ohjelmaluonnoksesta, joka hyväksyttynä tunnetaan Erfurtin ohjelman nimellä. Engels oli vakuuttunut siitä, että työväenluokka nousee valtaan nimen omaan demokraattisen tasavallan oloissa. (1891a, MEW 22, 235.) Siten voidaan sanoa, että demokraattinen tasavalta, so. parlamentaarinen demokratia, oli Engelsille eräänlainen silta arkipäivän reformipolitiikan ja tulevan vallankumouksen ja uuden yhteiskunnan välillä. (Vrt Walther 1981, 78.) Itse asiassa tasavalta olikin jo valmis »poliittinen muoto» tulevalle proletaristiselle vallalle (Engels 1959 [1894]). Mutta tietysti vain »muoto», ei »sisältö», sillä yhdeksi Pariisin kommuunin oleelliseksi opetuksiksi Marx ja Engels katsoivat sen, että »työväenluokka ei voi yksinkertaisesti ottaa haltuunsa valmista (*ready-made*) valtiokoneistoa, ja käyttäen (*wield*) sitä omiin tarkoituksiinsa». (Marx 1871, MEGA 1/22, 137.) Olisi toteutettava laaja kun-

nallinen ja alueellinen itsehallinto, mikä merkitsisi mm. sitä, että kaikki merkittävät viranomaiset valittaisiin vaaleilla, joissa vallitsisi yleinen ja yhtäläinen äänioikeus (Engels 1891a, MEW 22, 137). Sellaiset maat, joissa jo kapitalismin aikana vallitsi laaja paikallinen ja alueellinen itsehallinto, olivat Engelsin mielestä otollisia sosialismin toteuttamisen kannalta. Hän kirjoitti, että mm. Hollanti on tässä suhteessa edullisessa asemassa:

»Tämä [siis laaja paikallinen ja alueellinen itsehallinto] on suuri etu kansallisen luonteen kehittymisen kannalta ja myös myöhemmän [ajan] kannalta; työätekevä kansa voi perustaa pienin muutoksin vapaan itsehallinnon (*Selbstverwaltung*), jonka täytyy olla paras välineemme tuotantotavan muuttamisessa.» (1886, MEW 36, 434.)

Sortovaltion hävittäminen ei Engelsin mukaan silti ollut riittävä tae laajan demokratian toteutumiseksi. Pariisin kommuunin kokemuksiin tukeutuen Engels sanoi, että työläisten on suojauduttava myös omia edustajiaan vastaan, siten, että työläiset eivät menetä valtaansa byrokraateille, jotka puhuvat heidän nimissään. Sen estämiseksi, että »valtio ja sen elimet muuttuvat yhteiskunnan palvelijoista sen herroiksi», Engels näki kaksi »pettämätöntä keinoa». Toinen oli se, että kaikki edustajat valitaan vapaille vaaleilla ja heidät on mahdollisuus kutsua pois kesken toimikauden ja toinen maksimipalkka. (1891b, MEW 22, 198.)

Johtopäätöksenä voidaan todeta, että Marx ja Engels olivat radikaalin neuvostodemokratian kannattajia. Tarkoitin radikaalilla neuvostodemokratialla sitä, että valta rakentuu »alhaalta» käsin, joukkojen oman toiminnan tuloksena vallankumouksellisessa tilanteessa ja että näin muodostuvat valtaelimet ovat pysyviä eivätkä esimerkiksi kriisitilanteessa väliaikaisiksi tarkoitettuja, kuten ns. demokraattisten neuvostojen Saksassa vuosina 1918—1919 katsottiin olevan eli ne olivat valmiit luopumaan vallasta kun parlamentaariset laitokset saadaan toimintaan. (Ks. Dahn 1975, 469.)

Vallankumouksen Marx ja Engels kuitenkin käsittivät ennen muuta prosessiksi, ei nopeasti toteutuvaksi vallankaappaukseksi. Viimeisenä elinvuonaan Engels — nähdessään Saksan työväenliikkeen nopean nousun sosialistilakien kumoa-

misen (1890) jälkeen — katsoi, että työväenliikkeen on ennen kaikkea käytettävä hyväksi niitä mahdollisuuksia, joita edustuksellinen demokratia sille antaa, siitäkin huolimatta, että Saksa ei tuolloin ollut parlamentaarinen demokratia, jossa hallituksen olisi tarvinnut nauttia parlamentin luottamusta. Engels oli vanhoilla päivilläänkin optimisti kuten aina; hän ennusti, että »järjestyspuolueet tuhoutuvat niiden itsensä luoman laillisuustilan ansiosta» ja »me» vallankumoukselliset» ja »mullistajat» menestymme paljon paremmin laillisten keinojen kuin laittomien keinojen ja kapinan turvin». (1895, MEW 22, 525.) Mutta vaikka Engels kirjoittikin »vallankumouksellisista» ja »mullistajista» lainausmerkeissä, hän ei luopunut vallankumouksen ajatuksesta. Ja tuon vallankumouksen yksi olennainen aspekti oli oleva demokratian oleellinen laajentaminen suoran, joukkojen osallistumisen mahdollistavien instituutioiden, neuvostojen luomisen avulla.

LÄHTEET

- Anweiler, Oscar *Die Rätebewegung in Russland 1905—1921*. E.J. Brill, Leiden 1958.
- Bakunin, Michael (Bakounine, Michel), *Étatisme et anarchie*. 1874 Julkaistu teoksessa *Archives Bakounine* 3. E.J. Brill, Leiden 1967.
- , Kirje *La Liberté* -lehden toimitukselle, 5. 10. 1872. Julkaistu teoksessa *Archives Bakounine* 2. E.J. Brill, Leiden 1964.
- Bruhat, Jean, 'Le socialisme français de 1848 à 1871' teoksessa Jacques Droz (toim.), *Histoire générale du socialisme*, 1. Presses universitaires de France, Paris 1972.
- Chevallier, Jean-Jacques, *Histoire des institutions et des régimes politiques de la France de 1789 à nos jours*. Dallot, Paris 1972.
- Cole, G.D.H. *A History of Socialist Thought* 1. Macmillan, London 1971 [1953].
- Draper, Hal, 'The Death of the State in Marx and Engels' teoksessa Ralph Miliband ja John Saville (toim.), *The Socialist Register 1970*. London: The Merlin Press, 1970, ss. 281—308.)
- , *Karl Marx's Theory of Revolution* 2. Monthly Review Press, New York 1978.
- Droz, Jacques 'Les utopies socialistes à l'aube des temps modernes' teoksessa Jacques Droz (toim.), *Histoire générale du socialisme*, 1. Presses universitaires de France, Paris 1972.
- Dähn, Horst, *Rätedemokratische Modelle. Studien zur Rätediskussion in Deutschland 1918—1919*. Anton Hain, Meisenheim an Glan 1975.
- Engels, Friedrich, 'Einleitung' Marxin teoksen *Kansalaissota Ranskassa* saksankieliseen uusintapainokseen, 1891(a).
- , 'Einleitung' Marxin teokseen *Luokkataistelut Ranskassa 1848—1850*. 1895.
- , Kirje Ferdinand Domela Nieuwenhuisille, 4. 2. 1886.
- , Kirje Paul Lafarguelle 6. 3. 1894. Julkaistu teoksessa Friedrich Engels ja Paul ja Laura Lafargue, *Correspondance* 3. Editions sociales, Paris 1959.
- , *Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue* no 5—6, 1850.
- , Luonnos kirjeeksi Carlo Terzaghille noin 6. 1. 1872.
- , 'Der Sozialismus in Deutschland', 1891—1892 *Die Neue Zeit* 19 (1891—1892).
- , *Zur Kritik des sozialdemokratischen Programmentwurfs* 1891(b).
- Gayman, Jean-Marc ja Jean Robelin, 'Soviet' teoksessa Georges Labica, *Dictionnaire critique du marxisme*. Presses universitaires de France, Paris 1982.
- Gilbert Alan, *Marx's Politics*. Martin Robertson, Oxford, 1981.
- Goode, Patrick, 'Councils' teoksessa Tom Bottomore (toim.), *A Dictionary of Marxist Thought*. London: Blackwell, London 1985.
- Hopeasaari, Virpi, *Gallialainen maailmanhorisontti*. Julkaisematon pro gradu -tutkimus. Tampereen yliopisto 1987.
- Horne, Alistair, *The Fall of Paris. The Siege and the Commune*. Macmillan, London 1965.
- Hunt, Richard, *The Political Ideas of Marx and Engels*, 2. Ann Arbor: Macmillan, Ann Arbor 1984.
- Hyams, Edward, *Pierre-Joseph Proudhon. His Revolutionary Life, Mind and Works*. John Murray, London 1969.
- Journal officiel de la république française sous la Commune*. 1871.
- Laronze, Georges, *Histoire de la Commune de 1871, d'après des documents et de souvenirs inédits*. Payot, Paris 1928.
- Lehnert, Detlev: 'Rätesystem' teoksessa Thomas Meyer ym. (toim.), *Lexikon des Sozialismus*. Bund-Verlag, Köln 1986.
- Malon, B., *La Troisième défaite du prolétariat français*. G. Guillaume fils, Neuchatel 1871.
- Marx, Karl 'Die Bourgeoisie und die Kontrerevolution', *Neue Rheinische Zeitung*, 15. 12. 1848(a).
- , *The Civil War in France*. 1871(a).
- , *The Civil War in France. First Draft*. 1871(b).
- , *The Civil War in France. Second Draft*. 1871(c).
- , 'Die Junirevolution', *Die neue Rheinische Zeitung*, 29. 6. 1848(b).
- , *Klassenkämpfe in Frankreich 1848 bis 1850*. 1850(b).
- , *Konzept von Bakunins Buch »Staatlichkeit und Anarchie»* 1874.
- , 'Die Moraliserende Kritik und die kritisierende Moral', *Deutsche-Brüsseler-Zeitung*, 11. 11. 1847.
- Marx, Karl ja Friedrich Engels, *Die heilige Familie*. 1845.
- , *Die Zentralbehörde an den Bund*. 1850.
- MEGA = Karl Marx ja Friedrich Engels, *Gesamtausgabe*. Dietz Verlag, Berlin (DDR) 1975—.
- MEW = Karl Marx ja Friedrich Engels, *Werke*. Dietz Verlag, Berlin (DDR) 1957—1968.
- Mossé, Claude, 'Les origines antiques du socialisme' teoksessa Jacques Droz (toim.), *Histoire générale du socialisme* 1. Presses universitaires de France, Paris 1972.
- Paastela, Jukka, *Marx's and Engels' concepts of the parties and political organizations of the working class*. University of Tampere 1985.

- , *Puolueet ennen puolueita. Puolueet ja puoluekäsitteet historiallisena ilmiönä antiikin Kreikasta nykyaikaisen puoluelaitoksen muotoutumiseen*. Tampereen yliopisto. Poliitiikan tutkimuksen laitos, tutkimuksia no 77/1984.
- Procès-Verbaux de la Commune de 1871*, 1. Leroux, Paris 1924.
- Rihs, Charles, *La Commune de Paris. Sa Structure et ses doctrines (1871)*. E. Droz, Genève 1955.
- Robespierre, 'Sur les partis qui agitent la France', *Le Moniteur universel*, no 71, 8. frimaire vuonna II (28. 11. 1793), teoksessa Robespierre, *Textes choisis* 3. Éditions sociales, Paris 1958.
- Sitzung der Zentralbehörde [des Bundes der Kommunisten] vom 15. September 1850*. Julkaistu teoksessa *Der Bund der Kommunisten. Dokumente und Materialien*, 2. Diez Verlag, Berlin (DDR) 1982.
- Soboul, Albert *Histoire de la révolution française*, 1. Gallimard, Paris 1962.
- Soboul, Albert 'Utopie et révolution française' teoksessa Jacques Droz (toim.), *Histoire générale du socialisme*, 1. Presses universitaires de France, Paris 1972.
- Walther, Rudolf, »... aber nach der Sündflut kommen wir und nur wir«. »Zusammenbruchstheorie«, *Marxismus und politisches Defizit in der SPD, 1890—1914*. Frankfurt/M: Ullstein, Frankfurt/M 1981.
- Volgin, Vjatseslav, *Esseitä sosialististen aatteiden historiat* (suom. Antti Juntunen ja Viola Zakrevskaja). Progress, Moskova 1982.